

Mariola Szewczyk - Jarocka
Anna Nowacka

PRACA „NA CZARNO” W SZKOLNICTWIE ŚREDNIM - BADANIA WŁASNE

Wstęp

Problem szarej strefy oraz jej kategorii czyli „pracy na czarno” dotyczy większości krajów na świecie bez względu na typ gospodarki. Istnienie tego zjawiska przyczynia się do wielu niekorzystnych skutków w gospodarce. Negatywną konsekwencją szarej strefy jest fakt, że osoby w niej pracujące nie są chronione prawem i nie mają możliwości legalnego wypracowania zabezpieczenia finansowego na przyszłość. Należy jednak zwrócić uwagę, że „praca na czarno” może stanowić podstawowe źródło utrzymania gospodarstwa domowego, szczególnie w przypadku młodych ludzi, którzy mają problemy ze znalezieniem legalnego zatrudnienia. Korepetycje są jednym z przykładów pracy „na czarno”. Skala tego zjawiska jest trudna do oszacowania.

1. Praca „na czarno”

Bardzo ważną kategorią szarej strefy jest praca „na czarno”. W odróżnieniu od pracy rejestrowanej – legalnej posiada ona następujące charakterystyczne cechy¹:

1. Jest to także praca na rachunek własny, jeśli z tytułu prowadzonej działalności gospodarczej nie są płacone podatki i składki na ubezpieczenie społeczne i inne zobowiązania finansowe wobec państwa.
2. Jest to praca najemna, wykonywana bez nawiązania stosunku pracy, czyli bez umowy o pracę lub innej pisemnej umowy pomiędzy pracownikiem, a pracodawcą. Pracownik nie uzyskuje

¹ T. Smuga (red.), *Metodologia badań szarej strefy na rynku usług turystycznych*, Instytut Koniunktur i Cen Zagranicznych, Warszawa 2005, s. 4.

ubezpieczenia społecznego, od dochodów z pracy nierejestrowanej – nielegalnej nie są płacone podatki od dochodów osobistych, a pracodawca nie odprowadza na konto Zakładu Ubezpieczeń Społecznych i Funduszu Pracy odpowiednich sum z tytułu wypłacanego wynagrodzenia.

Bardzo często praca na czarno podejmowana jest przez osoby o niższych kwalifikacjach i poziomie wykształcenia oraz imigrantów z krajów zacofanych gospodarczo. Jest ona odpowiedzią na wysokie koszty pracy, wysokie bezrobocie, trudny rynek pracy, uciążliwości prowadzenia działalności gospodarczej. Słynny klin podatkowy, czyli prawie dwukrotna różnica pomiędzy tym, co pracownik dostaje „do ręki”, a kosztami, które ponosi pracodawca z tytułu jego zatrudniania, jest zachętą do płacenia pracownikowi całości bądź części wynagrodzenia w sposób nieformalny. Z powodu uciążliwości biurokratycznej, wysokich podatków i składek na ZUS wiele osób pracuje bez zarejestrowania. Mimo, że zwiększa w sposób znaczący liczbę miejsc pracy nie stanowi ona z pewnością motoru postępu społeczno – gospodarczego. Jest to raczej sposób na przetrwanie tak dla części pracodawców, jak i pracobiorców, będących bez szans na oficjalnym rynku pracy.

Unikanie płacenia podatków i praca „na czarno” znajdują odzwierciedlenie w wielu formach nieoficjalnej działalności ekonomicznej. Formy te są nieustannie modyfikowane i wzbogacane.

Tabela 1. Wybrane formy gospodarki nieoficjalnej

Forma gospodarki nieoficjalnej	Przykłady
Wytwarzanie dóbr na własne potrzeby w gospodarstwach domowych	<ul style="list-style-type: none"> • produkcja rolna na własne potrzeby, • różne formy aktywności produkcyjnej i usługowej w gospodarstwach domowych (przetwórstwo żywności, sprząatanie, pranie, opieka nad dziećmi, remonty, prace budowlane, itp.), • wykonywane nieodpłatne prace społeczne (wolontariat)
Rynek pracy nierejestrowanej	<ul style="list-style-type: none"> • różne formy pracy na czarno np. korepetycje, • zatrudnianie dzieci i młodocianych, • praca chałupnicza, • kradzież pracy (wykonywanie pracy zarobkowej w godzinach pracy oficjalnej), • różnego rodzaju niedeklarowane prace dodatkowe, • praca w przedsiębiorstwach podziemnych
Nielegalny rynek kapitałowy	<ul style="list-style-type: none"> • lichwa, • nielegalne banki, • nielegalny import oraz eksport kapitału

Nieoficjalny rynek dóbr i usług	<ul style="list-style-type: none"> • rynek towarów i usług nielegalnych, którymi obrót jest zabroniony (broń, narkotyki itp.), • rynek towarów legalnych, wprowadzonych do obrotu bez fakturowania
Nieprawidłowości i oszustwa podatkowe	<ul style="list-style-type: none"> • sztuczne „nadmuchiwanie” kosztów produkcji, • ukrywanie w całości lub częściowo prowadzonej działalności gospodarczej (zaniżanie obrotów, produkcji, sprzedaży), • inne sposoby zaniżania podstawy opodatkowania
Nierejestrowana wymiana handlowa z zagranicą	<ul style="list-style-type: none"> • niedofakturowanie eksportu, • nadfakturowanie importu, • przemyt

Źródło: B. Mróz, *Gospodarka nieoficjalna w systemie ekonomicznym*, SGH, Warszawa 2002, s. 37.

Przykładem pracy „na czarno” są udzielane korepetycje przez nauczycieli szkół średnich. Korepetycje definiowane są jako płatne lekcje z przedmiotów nauczanych w szkołach. Do korepetycji zaliczamy więc: lekcje indywidualne, grupowe, zajęcia w (szczególnie popularnych na Dalekim Wschodzie) szkołach korepetycyjnych oraz kursy przygotowawcze na uczelni².

Korepetycje są definiowane np. przez M. Braya jako lekcje prywatne udzielane przez nauczyciela jednemu lub kilku uczniom, a także lekcje, kursy i zajęcia w specjalnie do tego powołanych szkołach wieczorowych, a nawet wakacyjnych³. Korepetycje są opłacane przez rodziców uczniów lub niekiedy przez samych uczniów. Dotyczą treści kształcenia szkolnego objętych standardami egzaminacyjnymi: języka ojczystego, matematyki, historii, przedmiotów przyrodniczych oraz nauczanych w szkole języków obcych. Zgodnie z przyjętą definicją korepetycjami nie są zajęcia rozszerzające, komplementarne w stosunku do szkolnego zestawu przedmiotów kształcenia (np. z tańca, muzyki, plastyki czy zajęcia sportowe), o ile nie są przedmiotami nauczonymi w szkole (np. muzycznej czy baletowej). Do kategorii korepetycji nie zalicza się także pozaszkolnych lekcji religii, odbywających się w kościołach i innych miejscach kultu, a także pomocy udzielanej uczniom przez domowników, członków rodziny, znajomych, kolegów – jeśli nie jest płatna⁴.

Większość korepetycji jest udzielana nieformalnie, poza zasięgiem

² E. Putkiewicz, *Korepetycje – szara strefa edukacji*, Analizy i Opinie, Instytut Spraw Publicznych, nr 56 12/2005, s. 2

³ M. Bray, *The shadow education system: private tutoring and its implications for planners*, UNESCO International Institute for Educational Planning, Paris 1999.

⁴ E. Putkiewicz, *Korepetycje – szara strefa edukacji*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2005, s. 17-18

państwowego systemu poboru podatków. Władze państwowe mogą więc odnieść wrażenie, że pewne jednostki nie dokładają się do wspólnej działalności, tak jak powinny to robić. Z kolei brak dochodów z podatków od danej działalności oznacza, że rząd nie może przeznaczyć ich na własne cele społeczne i gospodarcze⁵.

Jeżeli podatnik udziela korepetycji w sposób zorganizowany i ciągły, we własnym imieniu i na własny lub cudzy rachunek, może rozliczyć przychody uzyskiwane w ten sposób jako przychody z działalności gospodarczej. W takim przypadku można zastosować jeden z trzech sposobów opodatkowania:

- karta podatkowa,
- ryczałt ewidencjonowany,
- zasady ogólne.

Karta podatkowa jest to najprostszy sposób rozliczenia się z podatku dochodowego. Istota tej formy rozliczenia polega na tym, że podatnik nie musi prowadzić ksiąg, składać zeznań podatkowych, deklaracji o wysokości uzyskanego dochodu oraz wpłacać zaliczek na podatek dochodowy⁶. Zryczałtowany podatek dochodowy w formie karty podatkowej mogą płacić podatnicy prowadzący działalność w zakresie usług edukacyjnych, polegającą na udzielaniu lekcji na godziny (art. 23 ust. 1 pkt 11 ustawy o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne)⁷.

Stawki karty podatkowej w zakresie usług edukacyjnych na rok 2013 zostały określone w załączniku nr 3 część XI Obwieszczenia Ministra Finansów (tabela 3).

Tabela 1. Stawki karty podatkowej w zakresie usług edukacyjnych obowiązujące w 2013 roku

Liczba godzin przeznaczonych na udzielanie lekcji miesięcznie	Stawka w złotych
do 48	4,80 za każdą godziną
powyżej 48 do 96	230,40 + 9,90 za każdą godzinę ponad 48 godzin
powyżej 96	705,60

Źródło: Obwieszczenie Ministra Finansów z dnia 29 listopada 2012 roku w sprawie stawek karty podatkowej, kwoty, do której można wykonywać świadczenia przy prowadzeniu niektórych usług z wyjątkiem świadczeń dla ludności, oraz kwartalnych stawek ryczałtu od przychodów proboszczów i wikariuszy, obowiązujących w 2013 roku (załącznik nr 3, część XI).

⁵ M. Bray, *Korepetycje – cień rzucany przez szkoły*, ABC Wolters Kluwer Business, Warszawa 2012, s. 46.

⁶ <http://www.e-korepetycje.net/artykuly/rozliczenie-dochodow-z-korepetycji>, data dostępu 30.06.2012

⁷ Ustawa z dnia 20 listopada 1998 roku o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne (Dz.U. 1998, Nr 144, poz. 930 z póź. zm).

Korepetytorzy swoje dochody z korepetycji udzielanych w ramach prowadzonej działalności gospodarczej mogą rozliczyć w ramach tzw. ryczałtu ewidencjonowanego. Aby jednak można było rozliczyć podatek dochodowy w ten sposób trzeba spełnić jeden z warunków (załącznik nr 2, poz. 25 do ustawy o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne)⁸:

- usługi muszą być związane z prowadzeniem przedszkoli oraz oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych, w tym specjalnych w zakresie przygotowania dzieci do nauki w szkole (PKWiU 80.10.11 ex), które są opodatkowane 8,5% stawką;
- usług muszą być świadczone w zakresie edukacji w ramach wolnych zawodów, które opodatkowane są 20% stawką.

W związku z powyższym usługi edukacji muszą być świadczone w ramach wolnego zawodu, aby podlegały opodatkowaniu ryczałtem ewidencjonowanym w wysokości 20%, co oznacza, że⁹:

- świadczy je nauczyciel,
- polegają na udzielaniu lekcji na godziny,
- nie są świadczone na rzecz podmiotów gospodarczych,
- usługi te są świadczone bezpośrednio przez podatnika, bez zatrudniania innych osób związanych z istotą danego zawodu.

Rozliczanie podatku dochodowego od dochodów uzyskiwanych w ramach udzielania korepetycji jest możliwe również na tzw. zasadach ogólnych. Podstawą opodatkowania w podatku dochodowym rozliczanym na zasadach ogólnych jest dochód rozumiany jako różnica pomiędzy przychodami z danego źródła przychodów i kosztami ich uzyskania. Kosztami uzyskania przychodów są koszty poniesione w celu osiągnięcia przychodów lub zachowania albo zabezpieczenia źródła przychodów. Dochód przed opodatkowaniem może być pomniejszony o określone odliczenia. Rodzaj możliwych odliczeń uzależniony jest również od tego, czy podatnik rozlicza podatek wg skali podatkowej (18% i 32%), czy też wg stawki liniowej (19%)¹⁰. Podstawowym obowiązkiem podatników rozliczających podatek dochodowy na zasadach ogólnych jest prowadzenie podatkowej księgi przychodów i rozchodów. Ponadto mają oni obowiązek samodzielnie opłacać miesięczne zaliczki na podatek dochodowy. Kwota zaliczki na podatek ulega pomniejszeniu o kwotę składek na ubezpieczenie zdrowotne¹¹.

⁸ Ustawa z dnia 20 listopada 1998 roku o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne (Dz.U. 1998, Nr 144, poz. 930 z późn. zm).

⁹ <http://www.e-korepetycje.net/artykuly/rozliczenie-dochodow-z-korepetycji>, data dostępu 30.06.2012

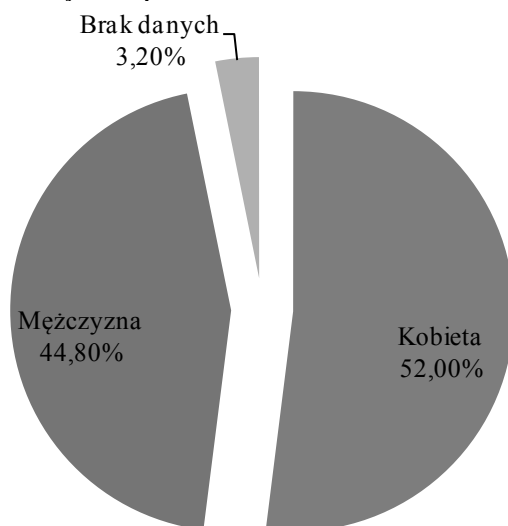
¹⁰ Ustawa z dnia 26 lipca 1991 roku o podatku dochodowym od osób fizycznych (Dz. U. 1991, nr 80, poz. 350 z późn. zm.)

¹¹ <http://www.e-korepetycje.net/artykuly/rozliczenie-dochodow-z-korepetycji>, data dostępu 30.06.2012

2. Badana próba

W badaniu ankietowym przeprowadzonym w 2012 roku, w trzech płockich szkołach średnich wzięło udział 250 maturzystów. 130 osób stanowiły kobiety, natomiast 112 przebadano mężczyzn. 8 osób nie zaznaczyło przynależności do określonej płci.

Wykres 1. Płeć badanych respondentów (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonego badania ankietowego.

Wśród badanych 52 % stanowiły kobiety, natomiast mężczyźni około 45 %. Ponad 3% respondentów nie zaznaczyła odpowiedzi dotyczącej płci.

Tabela 2. Miejsce zamieszkania badanych respondentów

Wyszczególnienie	Liczność	Procent
Wieś	106	42,4
Miasto	128	51,2
Brak danych	16	6,4
Ogółem	250	100

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonego badania ankietowego.

W głównej mierze badani respondenci zamieszkiwali miasta (51,2%), nieco mniej badanych pochodziła ze wsi (42,4%). Spośród wszystkich badanych 6,4% osób nie zaznaczyło odpowiedzi na to pytanie.

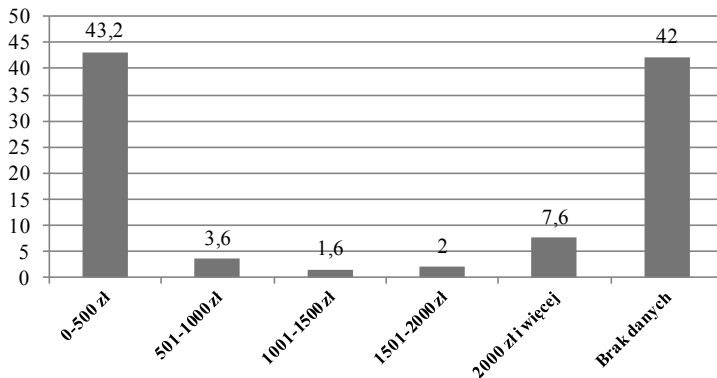
Tabela 3. Nazwa szkoły, do której uczęszczają badane osoby

Wyszczególnienie	Liczność	Procent
III Liceum Ogólnokształcące im. M. Dąbrowskiej w Płocku	63	25,2
Zespół Szkół Technicznych nr 70 w Płocku	82	32,8
Zespół Szkół Ekonomiczno- Kupieckich im. L. Krzywickiego w Płocku	97	38,8
Brak danych	8	3,2
Ogółem	250	100

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonego badania ankietowego.

Spośród badanych 25,2% osób uczęszczało do III Liceum Ogólnokształcącego im. M. Dąbrowskiej w Płocku, nieco więcej, bo 32,8% do Zespołu Szkół Technicznych nr 70 w Płocku. Natomiast najwięcej badanych było uczniami Zespołu Szkół Ekonomiczno – Kupieckich im. L. Krzywickiego w Płocku – prawie 40% respondentów. 8 osób nie zaznaczyło odpowiedzi na to pytanie.

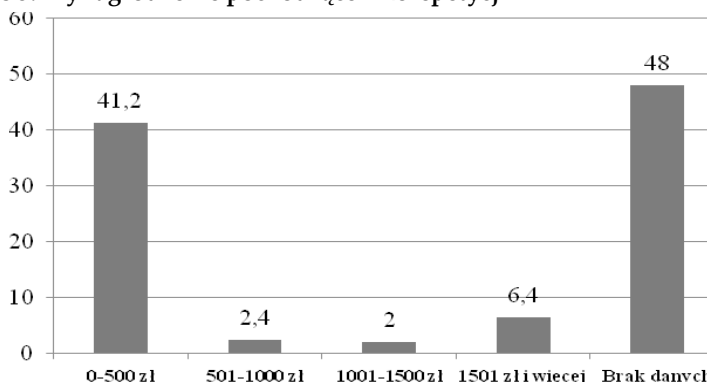
Wykres 2. Wynagrodzenie brutto respondentów

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonego badania ankietowego.

Przeważnie badania respondenci deklarują dochód z przedziału 0 – 500 zł brutto – nieco ponad 43% badanych. 42% nie zaznaczyło odpowiedzi na to pytanie.

Wykres 3. Wynagrodzenie pochodzące z korepetycji

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonego badania ankietowego.

Przeważnie badani respondenci deklarują wynagrodzenie pochodzące z korepetycji na poziomie 0 – 500 zł, natomiast głównie nie udzielano odpowiedzi na to pytanie – 48% badanych.

3. Szkolnictwo średnie źródłem pracy „na czarno” – korepetycje – komunikat z badań własnych

Niewątpliwie wynagrodzenie z korepetycji, za które nie odprowadza się podatku oraz składek są uznawane za pracę „na czarno”.

Tabela 4. Korzystanie z odpłatnych korepetycji a opinia na temat: czy od wynagrodzenia „na czarno” np. za korepetycje są odprowadzane składki na ubezpieczenia społeczne?

Wyszczególnienie		Czy korzystał lub korzysta Pan/Pani z korepetycji odpłatnych?		
Czy od wynagrodzenia „na czarno” np. za korepetycje są odprowadzane składki na ubezpieczenia społeczne?		TAK	NIE	Ogółem
TAK	Liczba	6	7	13
	% Grupy	46,15	53,85	100
NIE	Liczba	87	72	159
	% Grupy	54,72	45,28	100
NIE WIEM	Liczba	33	38	71
	% Grupy	46,48	53,52	100
Ogółem	Liczba	126	117	243
	% Grupy	51,85	48,15	100

$\chi^2(2) = 1,513$, $p = 0,469$, test istotny przy $p < 0,05$

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonego badania ankietowego.

Test Chi-kwadrat nie wskazał na istotną różnicę między odpowiedziami obu grup. Wynik nieistotny stwierdzono na podstawie wartości istotności p , które jest większe niż 0,05.

Według 46,15% ankietowanych korzystających z odpłatnych korepetycji od wynagrodzenia „na czarno” np. za korepetycje odprowadzane są składki na ubezpieczenie społeczne. Fakt ten, świadczy o braku wiedzy na ten temat, ponieważ jak sama nazwa mówi od wynagrodzenia „na czarno” nie mogą być odprowadzane składki na ubezpieczenie społeczne. Natomiast 53,85% respondentów niepobierających odpłatnych korepetycji odpowiada także nieprawidłowo, że od wynagrodzenia „na czarno” są odprowadzane składki na ubezpieczenie społeczne. Natomiast 54,72% ankietowanych uczniów szkół średnich uważa, że od wynagrodzenia „na czarno” nie są pobierane składki (korzystają oni z odpłatnych korepetycji. 45,28% respondentów nie pobiera korepetycji i uważa, że nie są odprowadzane składki do ZUS od wynagrodzenia „na czarno”.

Tabela 5. Korzystanie z odpłatnych korepetycji a opinia na temat: czy od wynagrodzenia „na czarno” np. za korepetycje jest odprowadzany podatek?

Wyszczególnienie		Czy korzystał lub korzysta Pan/Pani z korepetycji odpłatnych?		
Czy od wynagrodzenia „na czarno” np. za korepetycje” jest odprowadzany podatek?		TAK	NIE	Ogółem
TAK	Liczba	5	3	8
	% Grupy	62,50	37,50	100
NIE	Liczba	86	80	166
	% Grupy	51,81	48,19	100
NIE WIEM	Liczba	33	36	69
	% Grupy	47,83	52,17	100
Ogółem	Liczba	124	119	243
	% Grupy	51,03	48,97	100

$\chi^2(2) = 0,745$, $p = 0,689$, test istotny przy $p < 0,05$

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonego badania ankietowego.

Test Chi-kwadrat nie wskazał na istotną różnicę między odpowiedziami obu grup. Wynik nieistotny stwierdzono na podstawie wartości istotności p , które jest większe niż 0,05.

Według 62,50 % badanych pobierających korepetycje odpłatne od wynagrodzenia „na czarno” jest odprowadzany podatek, natomiast 51,81% respondentów pobierających odpłatne korepetycje odpowiada, iż od wynagrodzenia „na czarno” nie jest pobierany podatek. I mają oni rację. Natomiast według 37,50% badanych uczniów szkół średnich

nie pobierających odpłatnych korepetycji jest odprowadzany podatek od wynagrodzenia „na czarno”, a według 48,19% nie pobierających korepetycji odpłatnych nie jest odprowadzany podatek od wynagrodzenia „na czarno”.

Zakończenie

Trudno dokonać jednoznacznej oceny zjawiska korepetycji. Niewątpliwie korepetycje umożliwiają uczniom poszerzenie wiedzy oraz pomagają w lepszym zrozumieniu materiału z przedmiotów, z którymi są problemy. Z drugiej strony odpłatne lekcje to przykład pracy nierejestrowanej, ponieważ korepetytorzy nie płacą podatków i nie odprowadzają składek na Fundusz Ubezpieczeń Społecznych.

Wyniki badania ankietowego wskazują na brak zrozumienia pojęcia „praca na czarno”. Około połowy ankietowanych uczniów uważa, że dochody uzyskiwane z korepetycji są opodatkowane podatkiem dochodowym i obciążone składkami na ubezpieczenie społeczne. To może wskazywać na fakt, że korepetycje są społecznie akceptowane i przyjmuje się je jako zjawisko normalne, które od wielu lat funkcjonuje w gospodarce.

Bibliografia:

1. Bray M., *The shadow education system: private tutoring and its implications for planners*, UNESCO International Institute for Educational Planning, Paris 1999.
2. Mróz B., *Gospodarka nieoficjalna w systemie ekonomicznym*, SGH, Warszawa 2002.
3. Putkiewicz E., *Korepetycje – szara strefa edukacji*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2005.
4. Putkiewicz E., *Korepetycje – szara strefa edukacji*, Analizy i Opinie, Instytut Spraw Publicznych, nr 56 12/2005
5. Smuga T. (red.), *Metodologia badań szarej strefy na rynku usług turystycznych*, Instytut Koniunktur i Cen Zagranicznych, Warszawa 2005.
6. Ustawa z dnia 20 listopada 1998 roku o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne (Dz.U. 1998, Nr 144, poz. 930 z późn. zm).
7. Ustawa z dnia 26 lipca 1991 roku o podatku dochodowym od osób fizycznych (Dz. U. 1991, nr 80, poz. 350 z późn. zm.)
8. <http://www.e-korepetycje.net/arttykuly/rozliczenie-dochodow-z-korepetycji>

„WORK IN BLACK” IN SECONDARY EDUCATION – INDIVIDUAL STUDY

Key words: private lessons, students, secondary education, work in black

Summary

The matter of “work in black” in education regardless passing of time has still been of big importance. Despite the prevalence of private lessons being common and on a bigger scale, its problematic issue seems to be ignored quite often. There is a split between their existing within grey zone of education and ignoring private lessons in public disputation. One of the methods of evading such sort of regulations is tutoring and is reflected in the failure to observe the law of tax statute. We might claim that private lessons that people do not pay taxes from, are becoming black economy in education.